

KONTRA MIKLÓS – GÓSY MÁRIA

AZONOS DALLAM KÉT FORRÁSBÓL
(MEGJEGYZÉSEK A MAGYGOL INTONÁCIÓRÓL)*

Az MTA Nyelvtudományi Intézete
1250 Budapest, Szentháromság utca 2.

Ebben a dolgozatban az amerikai magyarok magyar (rövidítve: AM) intonációjának, vagyis Makkai (1979:495) szavával a Magygol intonációnak a sztenderd magyar intonációtól eltérő fő sajátosságait mutatjuk be. Az adatok a Project on Hungarian—American Bilingualism in South Bend, Indiana című kutatás során készített mintegy 80 órányi magyar hangfelvételből valók.

* Köszönetet mondunk Hetzron Róbertnek és Varga Lászlónak cikkünk egy korábbi változatáról tett kritikai megjegyzéseikért.

1. Intonáció az amerikai kétnyelvűségi szakirodalomban

Az Amerikába bevándoroltak kétnyelvűségéről szóló szakirodalomban csupán sporadikus megjegyzések olvashatók az angol intonációnak a bevándorlók anyanyelvi intonációjára gyakorolt hatásáról. Rayfield (1970:72) szerint a bevándorlók anyanyelvi intonációja a legnehezebben elfelejthető (vagyis a legtovább megőrződő) nyelvi elemek közé tartozik: a második nyelvet majdnem tökéletesen beszélők idegenes akcentusát az anyanyelvi intonáció interferenciája okozza. (Hasonló megállapítást tett a Chicano angol intonációról Penfield, vö. Turner 1985:324-325.) Rayfield azt is megállapítja, hogy az amerikai zsidó bevándoroltak angol beszédében a jiddis intonáció hatása érződik és jiddis beszédükre hat az angol intonáció. Peñalosa (1980:106) Fosternek az USA délnyugati részén beszélt spanyol nyelv intonációjáról tett informális megjegyzéseit idézi. Lehtinen (1966) és Haugen (1969:419) nem tárgyalják az intonációt, Seaman (1972:173) pedig épphogy csak megemlíti. Lyra (1962:178) az amerikai lengyel intonációról megjegyzi, hogy a szókapcsolatot vagy mondatot záró eső (=falling) dallam helyett gyakorta emelkedő-lebegő (=rising-suspended) dallam hallható, ami helyes az amerikai angolban, de eltér a sztenderd lengyeltől. McRobbie-nak (1979:199) azt a megjegyzését, miszerint a békevári (Kipling, Saskatchewan, Canada) magyarok intonációja alig tér el a sztenderd magyar (a továbbiakban SM) intonációtól, kétkedve olvassuk, mivel a South Bend-i korpuszban legalább 400 esetben eltér az intonáció az óhazaitól. Ez azt jelenti, hogy az adatközlők beszédét tartalmazó kb. 1300 gépelt lapos korpuszban átlagosan minden harmadik lapon fordul elő egy, a SM-től eltérő intonációjú mondat.

2. Az adatközlők és az adatok

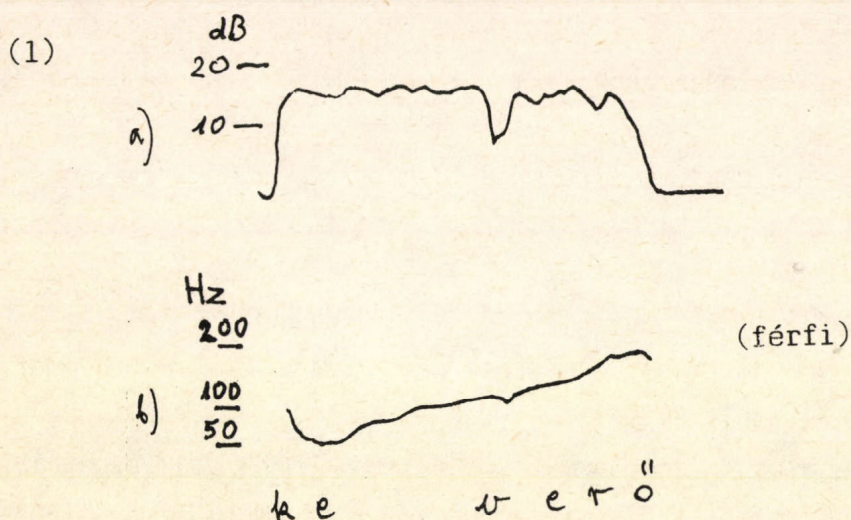
Az adatok az Indiana állambeli South Bendben 1980-ban és 1981-ben felvett mintegy 80 órnyi magyar beszédből valók. Ebben a dolgozatban 40 adatközlő magnetofonos interjúit tekintjük át az intonáció szempontjából; közülük 14-en öregamerikások (vagyis Amerikába az I. világháború utáni években bevándorolt magyarok), 10-en 1956-57-ben vándoroltak Amerikába, 16-an pedig Amerikában születtek már. A korpuszban 36 adatközlőnél található a SM-től eltérő intonációjú mondatok; két öregamerikás és két ötvenhatos interjúiban nem találtunk eltérést. A SM-től való eltéréseket Kontra Miklós állapította meg szubjektíven: ahol a felvételen jellegzetesen Magygot, azaz nem óhazai magyar intonációt hallott, ott a korpusz írott és számítógépre vitt változatába az <I> kódot

írta be. Az elemzés szubjektivitását csökkentendő, a körülbelül 400 <I> kóddal ellátott szövegrész egynegyedét megvizsgáltuk F-J Electronics gyártmányú FFM 650-es típusú alapfrekvencia- és intenzitásmérővel is. A műszeres vizsgálat természetesen kimutatta a szubjektív (füllel végzett) elemzés következtetéseit, de igazolta a Magyarol intonáció füllel megállapított három fő jellegzetességének objektív létezését.

3. A Magyarol intonáció három fő jellemzője

A Magyarol intonációnak három "fülbeszökő" jellegzetessége van: bizonyos kérdések végig emelkedő dallama, a kijelentésekben az eső karakternek (vö. Varga 1981) a SM-tól eltérő pozíciója és kezdő magassága, valamint a tagmondatok végén gyakori hullámszó (emelkedő-eső-emelkedő) dallam.

3.1. A SM-ban az eldöntendő kérdéseknek emelkedő-eső karakterdallama van. A Magyarolban igen gyakori (az összes devianciaként kódolt esetnek majdnem a fele) a Kodály (1937/1964:296) által is megfigyelt végig emelkedő dallam. Például (a=intenzitásgörbe, b=alapfrekvencia-görbe):

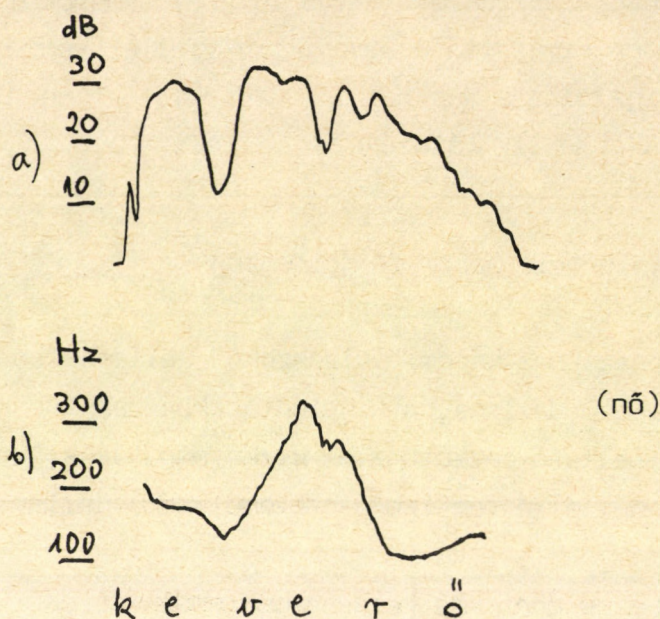

SB6B579*

*A locusok a következőképp olvasandók: a kérdéses rész a South Bend-i magyar hangtár SB6 jelű kazettájának B oldalán, Sanyo M2502U típusú kazettás magnetofon 579-es számlálóállásánál található.

A SM-ban ugyanennek a kérdésnek a dallamgörbéje ilyen:

(2)

(A SM-ként megadott alapfrekvencia-görbét itt és a továbbiakban úgy kaptuk, hogy egy budapesti személlyel felolvastattuk az amerikai interjú vonatkozó részét, és a magnetofonszalagra vett szövegrészből a kérdéses mondatot elemeztük.)

További példák (a kérdéses dallam a nagybetűs szavakon jelenik meg):	
SZÁMOLNI?	SB131B531
CSAK TUDJA MI NINCS?	SB34A123
NEM NEHÉZ?	SB6B705

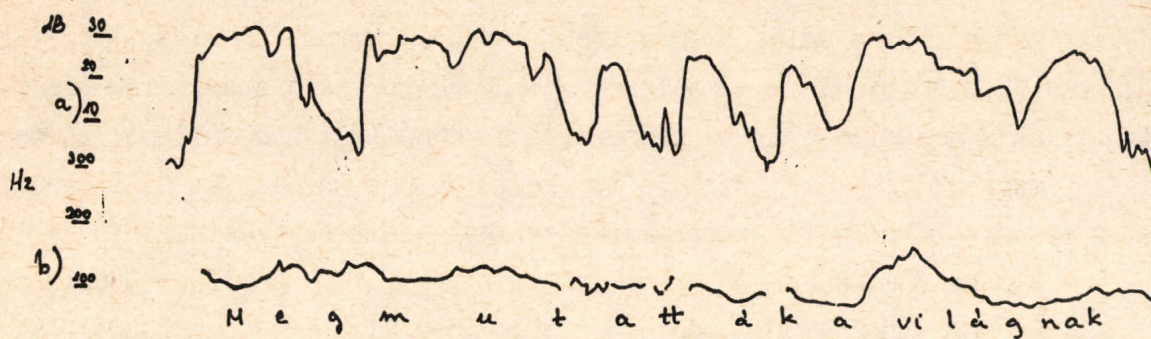
(Az első példa öregamerikás, a második ötvenhatos, a harmadik Amerikában született adatközlőtől származik.)

A Magyarországi végig emelkedő dallam – amint azt Varga (1975:103–105 és 106–110) kontrasztív elemzése megjósolta – az amerikai angol hatása. Hasonló interferenciás jelenséget figyelt meg Leed külföldön élő oroszok kérdő intonációjában (idézi Bolinger 1978:502).

3.2. Az angol kijelentések általában középső–magas–mély (mid-high-low) dallamúak, s a legmagasabb szótag a mondat utolsó hangsúlyos szótagja (Lado 1978: 44). A SM kijelentések ("sima közlések", vö. Varga 1981:335) ereszkedő dallamúak. A Magyarországon igen gyakori a kijelentésekben a SM-től eltérő pozíciójú

főhangsúlyos szótag, emelkedő-eső hanglejtéssel, például:

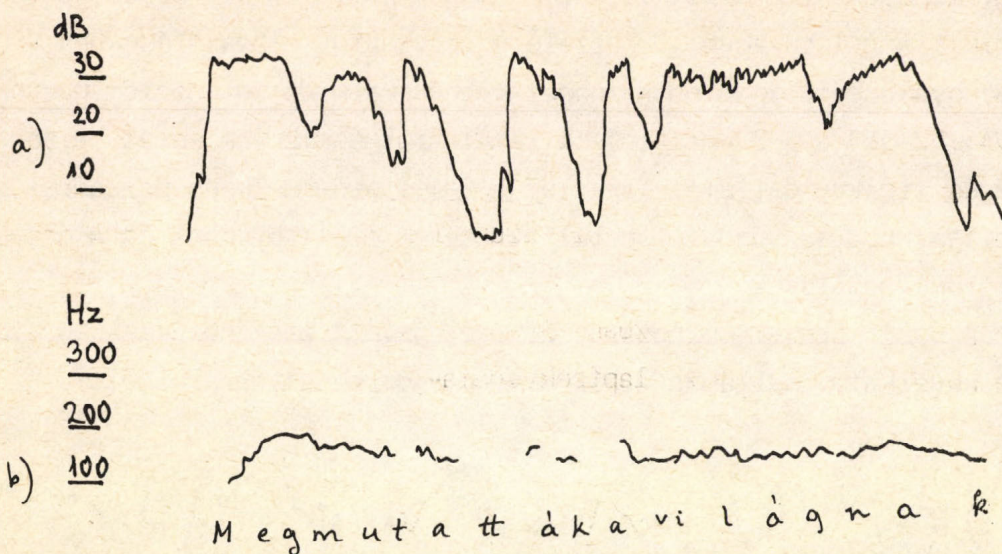
(3)

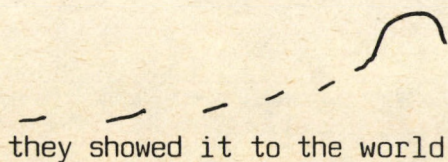
SB160A362

Ugyanez a mondat a SM-ban ilyen dallamú:

(4)

A Magyarol mondat intonációját indukáló amerikai angol mondat sematikusán ilyen:

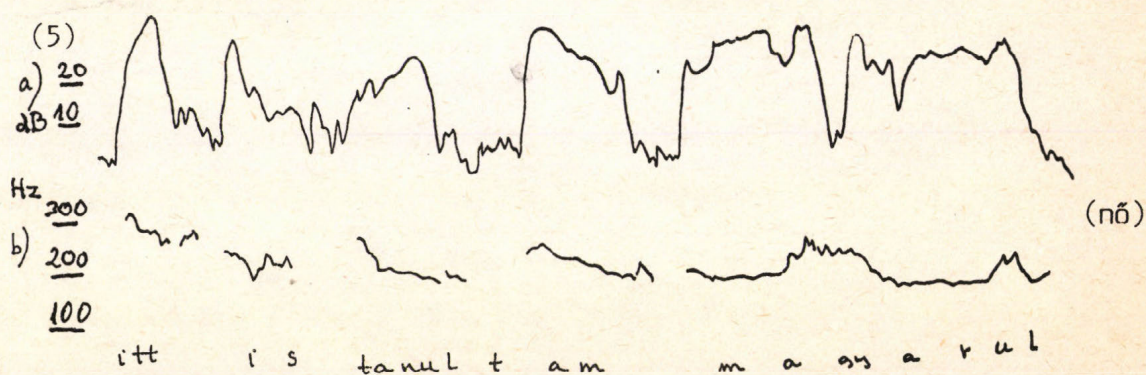

A Megmutatták a világnak mondat AM és SM alapfrekvencia-görbéje nemcsak azt illusztrálja, hogy eltérő pozíciójúak a főhangsúlyos szótagok (AM: vi- és SM: meg-), hanem azt is, hogy az AM mondatban a mondat végén magasról eső karakter van a SM-beli folyamatosan ereszkedő, illetőleg lebegő karakter helyén. Ez a példa (meg a többi hasonló) Varga (1975:98, 121, 122-123) predikcióit igazolja: a magyarok a magyarul beszélő amerikaiak (és mutatis mutandis az amerikai magyarok) beszédében a mondatvégi eső dallamot valószínűleg "túl magasról esőnek" érzik (i.m. 126). További példák (az első öregamerikás, a második ötvenhatos, a harmadik amerikai születésű adatközlőtől):

A pénz nem PROBLEMA	SB001B554
Én nem tudok ANGOLÚ engem ne röhögjenek KI	SB34A77
Mert őneki is épp annyi alkalma volt arra mint NEKEM	SB160A381

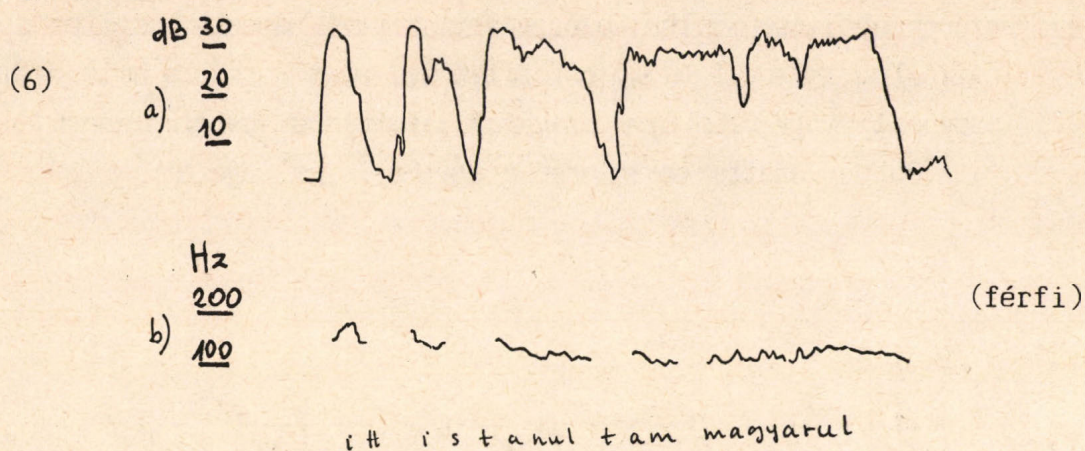
3.3. A hullámzó dallam. Az angolban az emelkedő intonáció bizonytalanságot fejez ki, az eső-emelkedő jelentése pedig 'állítás+befejezetlenség', 'még van valami mondanivaló' (Leech és Svartik 1975:39). (Ezeket a SM-ban emelkedő vagy lebegő dallammenet valósítja meg.) Bolinger (1978:510) szerint sok amerikai angol anyanyelvű beszélő a folyamatos elbeszélésekben (=running accounts) gyakorlatilag minden mondat végén emelkedő intonációt használ. Pike (1945:52-55) a 3-2 emelkedő dallamot mint események sorát leíró tagmondatok végén tipikus dallamot írja le, a 2-4-3 eső-emelkedő dallamról pedig megállapítja, hogy a mondaton belüli szünetek előtt gyakori és a magyarázás (=exposition) sajáttsága.

A South Bend-i korpuszban <I>-vel jelölt devianciáknak körülbelül 10 %-a a következő, hullámzó alapfrekvencia-görbével ábrázolható:

SB160A56

A Magyarol mondat SM-beli megfelelőjének alaphfrekvencia-görbéje nem hullámzást, hanem lebegést mutat:

További példák (öregamerikás, ötvenhatos és amerikai születésű adatközlőtől):

Azér mondom én nem tudok ANGOLUL	SB144A188
Megérttem azér mit MONDANAK	SB34A101
Azért mert akárki valakivel még BESZÉLTEM	SB160A113

A hullámzó intonációjú Magyarol mondatok mind az amerikai angol interferenciáját mutatják (vö. Varga 1975:27, 121).

4. Két hipotézis

A fentiekben a Magyarol intonáció legfeltűnőbb (leggyakrabban megnyilvánuló) eltéréseit mutattuk be. Az elemzés - csupán a South Bend-i korpusz alapján is - lényegesen finomítható, a kimerítő deskripció azonban itt nem célunk. Megfogalmazunk viszont két szociolingvisztikai szempontból fontosnak látszó hipotézist.

A magyar szakirodalomban különféle neveken emlegetik azt az "éneklő, idegenszerű hanglejtést", amit Boros (1971:460) így ábrázol:

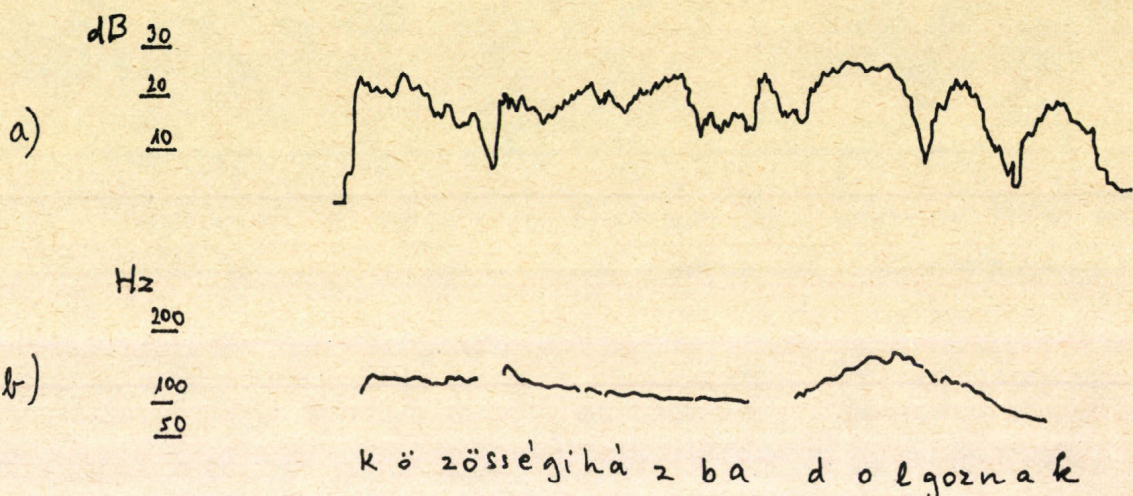
(7)

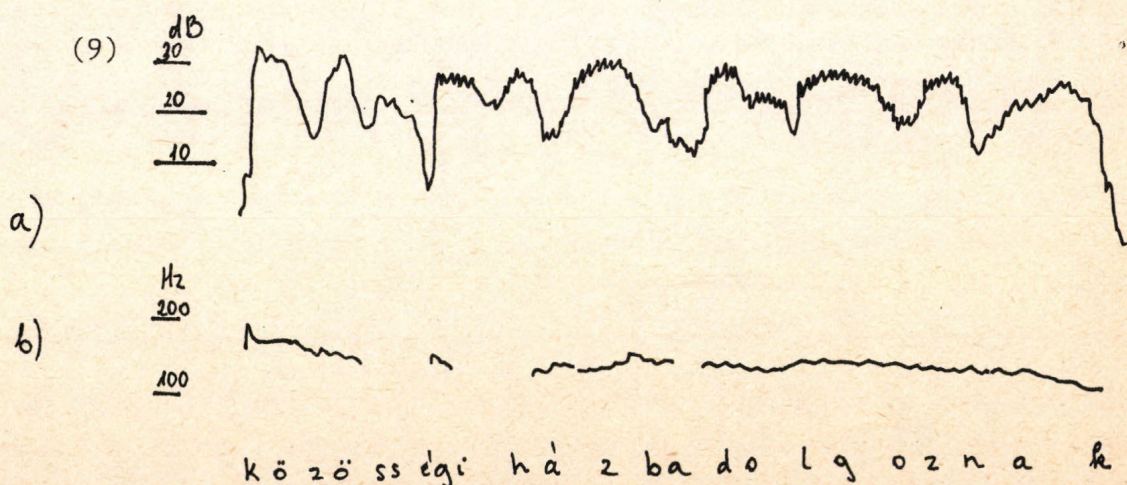
"Az utolsó 2-4 szótagnyi mondatrész (éneklő) fölcsapása - írja Boros - a pesties modorra jellemző". Imre (1963:283) "a leginkább tősgyökeres budapestiek egy részének nyelvében jelentkező, erősen kirívó, éneklő pesti hanglejtés"-en valószínűleg ugyanazt az intonációt érti, amit Boros, s amit Wacha (1985: 177) "budapesti vagy Szép Ernő szavával lipótvárosi hanglejtésnek" nevez.

A Boros lekottázta intonáció egy másik példája ez:

(8)

(Ez a példa a Nyelvtudományi Intézet élőnyelvi kutatócsoportjának archívumában, a Gazdagréti Kábeltévé anyagából átvett kazettán található.) A SM (vagy legalábbis nem "éneklő, pesti") hanglejtésű megfelelője az előbbi mondatnak ilyen görbájú:

(A jiddis emelkedő-eső dallamról szóló tanulmányában Weinreich (1956) megállapítja, hogy az az Ó- és az Újvilág minden országában "éneklő" (=sing-song) stigmát kapott.)

A 3.2.-ben bemutatott Magygot intonáció gyakorlatilag azonos az "éneklő," "pesti" avagy "lipótvárosi" hanglejtéssel. Ezt a dallamot a magyar normatív nyelvészetben a hanglejtési hibák közé sorolják és idegenszerűnek tartják (vö. Nyelvművelő Kézikönyv I:777). Az éneklő, lipótvárosi, idegenszerű és a többi minősítés mind pejoratív címke, s azt az érzelmi attitűdöt fejezi ki, amelyet az említett intonációval beszélők a nem így beszélő magyarokból valószínűleg kiváltak. Azért valószínűleg, mert - ismereteink szerint - az ilyen intonáció kiváltotta attitűdöket a magyar nyelvészek még nem vizsgálták meg. Azt tudjuk, hogy a magyar eldöntendő kérdés intonációja a brit angol anyanyelvűekben az "elégge parancsoló, ellentmondást nem tűrő" beszélő képzetét kelti (Coates 1975), vagyis ha egy magyar egy angoltól angolul kér szívességet, de magyar intonációval, akkor könnyen kaphat hűvös választ kér(d)ésére.

Wallace Lambert "matched guise technique" néven ismeretes kísérletei óta számos vizsgálat (pl. Linn és Piché 1986:588) azt bizonyítja, hogy a beszélők kizárólag a beszéd alapján is lényeges ítéleteket formálnak más beszélők személyiségéről. Ezek az ítéletek általában bizonyos téves sztereotípiákat alkotnak. Mivel a 3.2.-ben leírt Magygot intonáció gyakorlatilag azonos az "éneklő, pesti" hanglejtéssel, megfogalmazhatjuk azt a triviálisnak tűnő hipotézist, hogy azonos nyelvi forma azonos attitűdöket vált ki, ami ebben az esetben azt jelenti, hogy az amerikai magyarok, amint megszólalnak magyarul, negatív attitűdöket váltanak vagy válthatnak ki minden óhazai magyarból, akinek sérti a fülét a "pesti" hanglejtés.

Más kutatások azonban arra engednek következtetni, hogy a beszéd nem az egyetlen forrása a sztereotípiák kialakulásának. Elképzelhető - írja Hudson (1980:207) -, hogy valamely megfigyelhető nem-nyelvi vonás vezet egy sztereotípia kialakulásához, majd a sztereotípia asszociálódik egyfajta beszéddel. Hudson szerint ezt látszik igazolni Williams (1973) kísérlete, amelyben egy fehér, egy néger és egy mexikói gyereket hátulról mutató videofilmet játszottak le a kísérleti alanyoknak. Mivel a film hátulról mutatta a különböző bőrszínű gyerekeket, lehetséges volt mindhárom esetben ugyanazt a beszédmintát (hangsávot) hozzákeverni a filmhez, anélkül, hogy a kísérleti személyek erre rájöttek volna. A néger és a mexikói gyerek beszédének vélt beszédet kevésbé sztereotipusznak minősítették a fehér gyerekének vélt beszédnél, ami azt mutatja, hogy a kísérletben résztvevők vizuális jegyek alapján azonosítottak egy szte-

reotípiát, majd föltételezték, hogy a hallott beszéd olyan, amilyennek a sztereotípiában "lennie kell". Azonos nyelvi forma tehát - bizonyos szociálpszichológiai tényezők hatására - különböző attitűdöket is kiválthat. Esetünkben elvileg föltételezhető az is, hogy az amerikai magyarok "pesti" hanglejtése nem vált ki negatív attitűdöket az óhazában.

A "pesti" hanglejtés sokoldalú, gondos vizsgálata, amely a kizárólag nyelvi változatokhoz kötődő attitűdöket és az azokhoz is kötődő komplex sztereotípiákat is föltárja, segíthet megválaszolni azt a fontos kérdést, hogy átvivődnek-e, s ha igen, miképpen, egyes nyelvváltozatokhoz (is) kapcsolódó társadalmi előítéletek.

- Bolinger, D. (1978), Intonation Across Languages. In: Greenberg, J.H., Ferguson, C. A., Moravcsik, E.A. (szerk.), Universals of Human Language. Volume 2. Stanford, Stanford University Press, 1978, 471-524.
- Boros R. (1971), Beszéddallamok, különösen éneklő vagy idegenszerű jellegűek. Magyar Nyelv 67:460-464.
- Coates, J. (1975), Attitudinal Factors in Hungarian and English Intonation. Idegen Nyelvek Tanítása 18/2: 52-56.
- Haugen, E. (1969), The Norwegian Language in America. Second edition. Bloomington, Indiana University Press, 1969.
- Hudson, R.A. (1980), Sociolinguistics. Cambridge University Press, 1980.
- Imre S. (1963), Hol beszélnek legszebben magyarul? Magyar Nyelvőr 87: 279-283.
- Kodály Z. (1937/1964), A magyar kiejtés romlásáról. In: Visszatekintés II. Budapest, Zeneműkiadó, 1964. 289-299.
- Kontra M. (1986), Fejezetek egy amerikai magyar közösség magyar nyelvhasználatából. Kandidátusi értekezés.
- Lado, R. (1978), Linguistics Across cultures. Thirteenth printing. Ann Arbor, University of Michigan Press, 1978.
- Leech, G. - Svartik, J. (1975), A Communicative Grammar of English. London, Longman, 1975.
- Lehtinen, M. (1966), An Analysis of a Finnish-English Bilingual Corpus. Unpublished Ph.D. dissertation. Bloomington, Indiana University, 1966.
- Linn, M.D. és G. Piché (1986), Black and White Adolescent and Preadolescent Attitudes toward Black English. In: Allen, H. B. and M. D. Linn (szerk.), Dialect and Language Variation. New York, Academic Press, 1986, 574-590.
- Lyra, F. (1962), English and Polish in Contact. Unpublished Ph.D. dissertation. Bloomington, Indiana University, 1962.
- Makkai, A. (1979), Latinate Diglossa in Finno-Ugric: Could Hungarian Have Become a Romance Language? In: Brogyanyi, B. (szerk.), Studies

- in Diachronic, Synchronic, and Typological Linguistics. Amsterdam, John Benjamins B.V., 1979, 489-506.
- McRobbie, Z. (1979), A Linguistic Analysis of the Békevár Community. In: Blumstock, R. (szerk.), Békevár: Working Papers on a Canadian Prairie Community. Ottawa, National Museums of Canada, 1979, 167-209.
- Peñalosa, F. (1980), Chicano Sociolinguistics, Rowley, Mass., Newbury House, 1980.
- Pike, K. L. (1945), The Intonation of American English. Ann Arbor, University of Michigan Press, 1945.
- Rayfield, J.R. (1970), The Languages of a Bilingual Community. The Hague, Mouton, 1970.
- Seaman, P.D. (1972), Modern Greek and American English in Contact. The Hague, Mouton, 1970.
- Turner, P.R. (1985), Review of Jacob Ornstein-Galicia (ed.), Form and Function in Chicano English. Rowley, Mass.:Newbury House, 1984. International Journal of American Linguistics 51: 324-325.
- Varga L. (1975), A Contrastive Analysis of English and Hungarian Sentence Prosody. Budapest, Linguistics Institute of the Hungarian Academy of Sciences and Center for Applied Linguistics.
- Varga L. (1981), A magyar intonáció - funkcionális szempontból. Nyelvtudományi Közlemények 83: 313-338.
- Wacha I. (1985), Beszéd: szituáció, szöveg és hangzás együttese a rádióban és a televízióban. Grétsy L. (szerk.), Nyelvészet és tömegkommunikáció I. kötet. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1985.
- Weinreich, U. (1956), Notes on the Yiddish rise—fall intonation contour. In: Halle, M. et al. (szerk.), For Roman Jakobson, The Hague, Mouton, 1956, 633-643.
- Williams, F. (1973), Some research notes on dialect attitudes and stereotypes. In : Shuy, R. W. and W. Fasold (szerk.), Language Attitudes: Current trends and prospects. Washington, Georgetown University Press, 1973, 113-128.